

İskender Savaşır'la Söyleşi:

İnternet Çağında Aydınların Rolü: Bir Vicdanı Dile Tutmak

Bekir Tarık - Osman Akınhay

Fotoğraflar: Cemrenaz Uyguner

Muhtemelen tarihin önceki dönemlerindeki insanlar da dönemlerini abartmışlardı, büyük değişimler yaşadıklarını düşünüyorlardı. Fakat bilhassa İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, baş döndürücü hızda bir değişim ve gelişim sürecindeyiz. Bu da tarihin önceki dönemlerinden farklı gibi: bilgi teknolojilerinin akıl almaz hâkimiyeti, geç kapitalizmin kültürel mantığının yansıması olan postmodern durum, sosyalist bloğun yıkılışı ve muazzam boyutlardaki medya etkisi... Deyin ki, bütünü görmekte zorlandığımız bir karmaşa, bir kaos. Hem bunak, hem de çocuk gibiyiz. Herhangi bir olay patlak verdiğinde ya da yadsınamaz derecede yeni bir durumla karşılaştığımızda birşeyler söylüyor, saptamalarda bulunuyoruz elbette; fakat bu söylediklerimiz berrak mı, yanımızdakine değişiyor mu, ondan bize geri aksediyor mu, emin olamıyoruz.

Benim adlandırmamla başlayalım öyleyse. Sözü ettiğiniz toplumsal gelişmenin olağanüstü bir hız kazanması açık ki bir kuruntu değil. Hiç değilse on dokuzuncu yüzyıldan, belki de on yedinci yüzyıldan başlayarak toplumsal değişimin seyrinin -nesnel bakımdan değerlendirilebilir bütün ölçeklere göre- hız kazandığı gösterilip ortaya konabilir bir durum. Üstelik bu tek yönlü bir hızlanış, tersinmez bir şekilde devam ediyor ve daha da hızlanacak. Bir kuşak narsisizmi değil bu. Değişimin bir şekilde yavaşlayacağı gibi bir zannımız varsa bunu hemen unutalım. Bilhassa biyo-teknolojinin önümüze nasıl ufuklar sereceğini, on beş - yirmi yıl içinde görmemiz çok mümkün olan sonuçlarını bugünden tasavvur dahi edemiyoruz. Ömür süremiz dahilinde gerçekleşmesi kuvvetle muhtemel bu değişimlerden bahsettiğimizde artık -bugünün tabiriyle- bilim kurgu yapıyoruz demektir. Ecel denen kavramın ortadan kalkması bile söz konusu. Bu yönde ciddi çalışmalar hayata geçiriliyor.

Belki de dünün insanının bilimkurgusu, bugünün gerçeği.

Fakat ortada bir kuşak farklılığı söz konusuydu o zamanlar için. Jules Verne'in bilim kurgusu bugün için gerçek oluyor ama onunla aramızda kaç kuşak var. Oysa bugün bilim kurgu diye tınlayan olgu, kendi ömrü hayatımızda gerçekleşecek bir şey.

"Ecelin ortadan kalkması" deyişi ve ihtimali hemen aklımıza "kıyamet"i getirmez mi?

Ben de oraya geleceğim. Bugünkü durumu nasıl adlandıracağız? Bence postmodern durum sona erdi. En azından alışkanlıklarımızı geliştirdik. 80'lerin dünyasında yaşamıyoruz. Tartışmalar o dönemki şirret, hırçın dozunu kaybetti. Belirsizlikten medet ummak da moda olmaktan çıktı. Hakikatsiz bir dünyada yaşadığımızı söylemek ilginç gelmiyor. Dolayısıyla, bu dönemi -birazcık da medyatik bir dille- nasıl adlandırmak gerekir, diye kafa yorduğumda, bir ifade buldum kendimce, arkasında çok da duracağım bir adlandırma bu: Pre-akopaliptik, kıyamet öncesi...

Bu adlandırmanın ifade ettiği ne?

Ömer Madra'nın her vesileyle vurguladığı küresel ısınma tehdidi gerçekten çok ciddi. Tabii ki halimizi M.S. 1000'li yıllardaki kıyamet beklentileriyle kıyaslamıyorum. Gerçi tarihsel dersleri bakımından bu tür kıyaslamaların da değeri yüksektir, ama benim burada öne çıkarmak istediğim, bir geleceğin olmaması ihtimali. Fazlasıyla ciddiye alınması gereken hal bu.

Eskiden kıyametten söz etmek bir entelektüel kaçış ifadesi değil miydi?

Evet; bugünse kıyametten söz etmemek bir entelektüel kaçış ifadesi olur. Üstelik, kapitalizmin 2015-2020 döneminde ortaya çıkması kaçınılmaz görünen çok ciddi bir kriziyle çakışan, çok kötü zamanlamayla karşımıza dikilen bir tehdit bu.

Jameson'ın bir cümlesinden hareketle, günümüz insanı insanlığın sonunu tasavvur ediyor, ama kapitalizmin sonunu tasavvur edemiyor...

Bugünün insanı haklı. Çünkü kapitalizmin yok oluşuna ve onun yerini alabilecek bir toplumsal oluşumun nasıl bir şeye benzeyebileceğine dair çok az belirti var. Oysa kıyametin nasıl geleceğine dair fazla kestirimde bulunmamız mümkün. Kapitalizm sonrasını tasavvur etmek için olağanüstü bir imgelem gerekiyor. Kıyametin gelişini tasavvur etmek içinse olağanüstü bir imgelem gerekmiyor. Etrafımıza biraz dikkatli bakmamız, biraz kitap okumamız yetiyor.

"Kıyamet öncesi durum" saptaması bir özgüven kazandırmanın yanı sıra insanı çaresiz de bırakmaz, sinizme sürüklemeyi mi?

Sinizme savrulmamak epistemik, bilgisel bir tercih değildir ki? Hatta sinik olmaya karşı çıkmayı gerektiren bir felsefi dayanak da yoktur. Sinik olmamak bir karar meselesidir. Sağolsun Adorno, *Negatif Diyalektik*'iyle her şeyi berhava etmeyi başardı. Adorno'nun yaptığı gibi, düşünceyi saf anti-kapitalizm alanına taşırsanız, yalnızca anti-kapitalizmi düşüneceğim dersiniz, o zaman sinizme varırsınız. Bugün sinizm, yalnız ahlâki sonuçları bakımından değerlendirilebilir. Sinizmi entelektüel temelde alt edecek bir hakikat dayanağımız yok.

"Kıyamet öncesi"nin bir adım sonrası...

Daha oradayız, demedim. Kıyamet öncesine kadar bir yol uzanıyor önümüzde.

Bu gidişatın geniş kitlelerce, ilgili kesimlerce farkına varılması bu vahameti engelleyecek bir irade ortaya çıkarır, müdahale edici bir güç yaratır mı?

Hayır. Burada geniş kitlelere bir söz kalacağını sanmıyorum. Tabii ki vahametini gelişini durduracak, geciktirecek adımlar atmak, çabalar harcamak mümkün ve bunlar ne kadar fazla yerine getirilirse o kadar hayırlı olur. Ancak yaklaşmakta olan kapitalizmin krizine ve ekolojik krize -ki bu iki kriz zamansal olarak örtüşerek geliyorlar- sürüklenişi yönetecek bir akıl ortaya çıkacak mı, bunu bilmiyoruz. Şu anda "vicdan"ın darlığında hareket etmek durumundayız ancak.

O aklın ortaya çıkışına katkıda bulunacak bir süreç geliştirebilir miyiz, burası bir mücadele alanı.

"Kıyamet öncesi durum"a doğru gittiğimiz bilgisine sahip olunca...

Bilgi demeyelim de, şu anlık kanaat diyelim.

Peki, bu kanaati edinmek nasıl bir önermeyi besler? Ya da, genişletirsek, postmodernlerin vazettiği üzere "bir katastrofi varsa bundan keyif alalım, keyifle çökelim" mi diyeceğiz?

Adorno'dan söz ederken vurguladığım şekilde, sol gelenek için uzunca bir süredir düşünmek, anti-kapitalizm ekseninde düşünmekle eşanlamalı hale geldi. Oysa bu bizi kapitalizmin içindeki bir sürü şey üzerinde kafa yormaktan alıkoymamalı. Kaldı ki, tekrar "siyasi özne" haline gelmemizin yolu budur. Gündelik siyasetle egzersiz yapmakta fayda var.

Bunu gündelik siyasete tahvil edersek neyi kastediyorsunuz?

Son derece gündelik siyaseti kastediyorum. Artık yerleşmiş bir slogandır bu, global düşünüp yerel davranmak. Somut ve tekil, münferit olaylardan hareketle temel değerlerimizi, ahlâki duruşumuzu gözden geçirmeye ihtiyacımız var. Sol geeneğin insani düzeyde oldukça ciddi bir aşınmaya uğradığını kabul etmek lazım. Tamamen insani düzeyden bahsedersen, eski sol kadrolarla nereye kadar düşünce üretilebileceği, düşüncenin gerçeklikle buluşturulabileceği konusunda epeyce ümitsizim. Sol teslim etmese de kendisi dışında da bir sürü insan benzer meselelere kafa yoruyor ve o kümelerde ümit ışığı yok değil. Halihazırdaki sol örgütlerde bulunup da eski kimliklerine tutunmaya çalışan insanlara dair somut bir beklentim, formüle edilmiş bir görüşüm yok.

Teorinin kendisi muhalif devrimci gücünü, içeriğini kaybetti mi?

Öyle görünüyor...

Fakat en fütursuz kapitalizm savunucularının bile "felakete gidiş"i açıkça gördükleri bir devirde aydınların bugünkü rolü ne olmalı?

Buna teorinin klasik anlamında bir cevap verilebileceğini sanmıyorum. Bence, vicdani bir cevap verilebilir: *bir vicdanı dile tutmak*. Aydınlar ne yaparlar? Toplumun vicdanı olmaya devam ederler, bu noktadan geri düşülmemesini sağlamaya çalışırlar. Temsili bir örnek olsun diye söylüyorum, geçenlerde *Cumhuriyet*'te çalışan bir tanıdığımınla konuşurken, Voltaire'in "sizin görüşlerinizden nefret ediyorum, ama görüşlerinizi savunma hakkınızın sonuna kadar arkasında duracağım" düsturunu artık benimsemediğini, "vay efendim, niye karşımdakinin sözünü söyleme hakkını ben savunacakmışım" deme noktasına geldiğine şahit oldum. İşte bu, epeyce geri düşülmüş bir nokta.

Sizin ortaya koyduğunuz çerçeve de bir teorik cevap veremesem de, yaptığınız işi daha iyi yapmaya devam etmek gibi, daha ahlâki düzeye gönderme yapan bir cevap verebilirim sanıyorum.

Son on yıllarda kültür teorilerinin bunca öne çıkarılıp, siyaset teorilerinin dışlanması insanları kavramsız, silahsız bırakmadı mı?

Hemfikirim bu noktada; ancak silahsız kaldığımız nokta teoriyi geliştirmemek mi, teoriye fazla saplanıp kalmak mı, bundan emin değilim. Unlü 11. tezi hatırlarsak, ben "dünyayı yorumlama" konusunda son derece zayıf olduğumuz kanısını taşıyorum. Mesela, internetin getirdiği imkânlardan ne ölçüde haberdarız ve bu imkânlardan ne kadar yararlanıyoruz? Bu tür araçları kullanmayı biliyor muyuz? Yeni gelişmelerin sınıfsal yapıya etkileri konusunu konuşalım tabii, ki mutlaka konuşulması gerekiyor, fakat yeterli mi? On beş yıl kadar önce bazı arkadaşlarla, sol muhalefet eksenli bir internet haberleşme-yazışma grubu kurmak üzerine konuştuğumda, "muhalefet sokaklarda olur" yollu itirazlarla karşılaşmıştım...

Ufuk Uras da yeniden ÖDP başkanı seçilmesinden sonra "klavye solculuğunu bırakalım" dedi...

Peki. Çıkalım. Her daim barikatlar mı bekliyor bizi sokaklarda? Eylem yapalım tabii, anlamlı bir eylem olduğu zaman geri kalmayalım. Oysa bunun için fazla teoriye ihtiyaç yok. Daha somut şeyler en konuşalım: Örneğin, Hrant Dink'in cenazesinde toplanan muazzam kitle üzerine bir siyaset inşa etmenin çıkmaza saplanacağı noktayı söyleyeyim size. O insanlara türban için ne düşündüklerini sorun, derhal bir bölünmeyle karşılaşsınız. Burada eski anladığımız anlamıyla teorik bir ölçütün zemini yok. Türban konusunda neye başvuracağız: teoriye mi, hayır, vicdanımızın sesine. Tabii ki 100 binlik kitlenin önemsiz olduğunu söyleyecek değilim, ama bizim anladığımız anlamda bir siyasal hareketin tabanı olmadığı da ortada. Kadının başındaki türbanı çekme kardeşim, dokunma. İnsani düzeyde bir tepki bu. Fakat buradaki sıkışma üzerine düşündüğümüzde, teori üretme sürecine giriyor olmayacağız. Sancılı ve tekil olaylar üzerinden teori üretmek düşüncenin kolaylığıdır. Her pratik duruma karşılık düşecek bir teori makinesi olamaz.

Ahlâktan neyi kastediyoruz peki? Vicdanı hangi anlamda kullanıyorsunuz?

Kıyamet öncesine gelmenin belki de düşünme adına sağladığı avantajlardan biri, eskiden teorik çerçevede sormadığımız, cevabını aramadığımız alanlara, ezeli sorunlara yöneltmesi bizi. Yaşlanmanın ne demek olduğu üzerine bir teorimiz var mı mesela? Şu halimizle genç kuşakla ilişkimiz nasıl olacak? Belki de genç bir kuşağın olmayabileceği koşullarda bu soru çok daha hayati bir zemine oturmuyor mu?

Vicdan ve ahlâkın yanına ne koyacağız?

...ve pratik sorunlar. Praksis.

Cevap vermek için âlim olmayı gerektirmeyecek sorunlarla uğraşmayı mı kastediyorsunuz?

Eski, körelmiş alışkanlıklarla yapamadığımız, çözemediğimiz meseleler üzerine kafa yormak. Herhangi bir tekil olayı, sorunu nasıl aktaracağım? Eğitim bunlardan biri, mesela. Biz kendimizden sonraki kuşağı kendimiz eğitildiği gibi eğitemiyoruz. Ben aldığım eğitimi kendimden sonraki kuşağa aktaramıyorum. "İktidar kötüdür" dışında iktidarın ne olduğu, iktidar biçimlerinin nasıl yansıdığına dair yeterli bilgimiz olduğu kanaatinde değilim. Siyasal kerte diyebileceğimiz süreç de bir eprime halinde. Hükümet iktidar değil, derin devlet kendi içinde çeteleşmiş. Kurtlar Vadisi'nin yasaklanmasını anlayabilmek için herhalde "derin devlet" demekten daha ötesini, arka planda neler olup bittiğini bilmeye ihtiyacımız var. Dolayısıyla, meseleyi "biz ve iktidar" diye koyduğumuzda açık bir yol bulamıyoruz. Bu düzeyden akıl yürüten bir eski geleneğin günümüz dünyasında karşılığı yok.

Çekiciliğini kaybetmek anlamında mı?

İkna ediciliğimizi kaybetmek anlamında. İnsanların somut ihtiyaçlarının son kertede anlamsız olduğunu iddia eden bir teoriye birileri mutlaka kulaklarını tıkayacaktır. Milliyetçilik ve etnisite için demiyorum ama dini yükselişi, dinin burada kendine geniş bir alan bulduğunu anlamak bu çerçevede daha mümkün. Niye? Çünkü onlar bu kerte'yi ihmal etmiyorlar. Temel, insani sorunları unutmuyorlar. Bunun ideolojikleştirilmesinin nihayetinde El-Kaide'ye varması da ayrı bir sorun tabii.

Enformatik yağmurun hız kesmediği bu internet çağında aydınının ayrı bir kategorik rolü olabilir mi?

İyi soru. Bilmiyorum. Olmasına ben çalışıyorum şahsen, ve ulaşabildiğim çevreler adına. Burada bir faul yapalım. Aslında bu söyleşi, benim eleştirdiğim bütün eğilimleri barındırıyor. Niye biz burada genel teorik cevaplar aramaya kalkıyoruz da, sizin yeni dergi çıkarmanızı konuşmuyoruz? Benim siyaseten bir tecrübem olduğu doğru, başarısız da oldu bu tecrübe. Fakat işte, dergiciliğin tecrübesi üzerinden değil de global düzlemde, teorinin imkânlarından konuşmak... Tam da böyle bir şey benim kastettiğim. O yüzden, internet çağında aydınının kategorik rolü olur mu, tam da şu andaki gündelik imkânları araştırmaya yönelik olması anlamında daha yerinde bir soru. Basılı materyaller ile elektronik ortamların birbirinden farklı ve karşılıklı işlevselliği... Orhan Pamuk... Nobel alması üzerine Orhan Pamuk'a gösterilen tepkiler... Üzerine laf etmeyi deneyebileceğimiz, belki bir yol alınabilecek konular bence bunlar. Global bir teori! Bunun imkânsız olduğunu söylemenin ötesinde buna ne denebilir?

BİLAR'a döneyim, kendimizi çok yaratıcı ve mücadeleci buluyorduk o zamanlar, fakat kapitalizmin içinde kalmadığımız söylenebilir mi? Gerçi yaratıcıydık, hiç yüksünmem bunu söylemekten, fakat asimile edilmiş olduğumuz da besbelli. Dolayısıyla, total çözümlerden, dünya devriminden bahsetmenin yeri burası değil. Dünya devrimi hakkında söyleyecek sözümüz yok.

Devir değişti, kabul edelim, edebiyat da bir eğlenceliğe dönüştü...

Kimi düşünüyorsunuz mesela?

Umberto Eco, Foucault Sarkacı. Ya da Marquez, koca bir yüzyılı neredeyse dramatik yükünden kurtarıp, vicdana dokunmayan bir masala çeviren.

Marquez'in yanı sıra Orhan Pamuk örneğini vermek isterim ben. Sol adına ikisinden de çıkaracağımız dersler var. Niye popüler olduklarına ışık tutabilecek ipuçları. Bunları konuşalım işte. Dün ders çalıştım sizin için, fakat beklediğim yerden soru gelmiyor bir türlü.

Pekâlâ, Defter'i soralım öyleyse size. 12 Eylül'den sonra iki önemli dergi çıktı ve önemli bir kesimi etkiledi: 11. Tez ve Defter.

Birikim'e haksızlık etmiyor musunuz?

Birikim hep vardı, 12 Eylül'den önce de. Sorumuz onunla ilgili değil. 12 Eylül sonrası kıpırdanışın, entelektüel canlanmanın iki somut örneği idi 11. Tez ve Defter. Ve ikisi de kapandılar... Geçen sayımız da Ahmet Oktay'la konuştuğumuz bir noktaya gelelim. Defter hakikaten kapandı mı, kapanmamalı mıydı?

Hakikaten kapandı. Eceliyle öldü. Bir noktaya gelmiştik. Son beş-altı sayı kötüydü demek istemiyorum, ama bir o kadar sayı daha çıkaramazdık. Yapamıyorduk. O hayatın içerisindeki dinamizm oraya kadar taşıdı bizi. Hiçbirimiz adına kişisel anlamda söylemem söz konusu değil; fakat Defter buluşması, ki çok iyi bir buluşmaydı, bulunmaz, benzerine bir daha rastlamayı pek ummadığım, edebiyat tarihi içinde yeri olan ve emsalini pek bilmediğim, sert tartışmaları taşıyan bir dostluktu. Ama oradaki insanların en iyi ürünlerinden bir kısmının Defter sonrasında verildiği de açık. Nurdan Gürbilek'in kitapları buna en iyi örnektir. Bülent Somay'ın kitaplarını giderek daha bir heyecanla okuyorum. Dolayısıyla, şahsi tükenmeden söz etmediğimi tekrarlamak isterim, ancak o grubun o şekil de bir arada olarak yapabileceklerinin sonuna gelinmişti. Belki de çok ciddi bir dostluk üzerine inşa edildiğinden dolayı da aktarılamayan, miras olarak devredilemeyen bir deneyim oldu.

Bu yüzden de onun içinden başka dergiler çıkmadı...

Evet. Meselenin daha teorik tarafına bakarsak, biz dergiyi çıkarırken - yapacağım analizi bütün arkadaşlar paylaşırsa da-, Defter kriz koşullarının ürünü olduğu, sesinin kriz dönemiyle sınırlı kalacağı konusunda ciddi bir öngöründe bulunmuştuk. Kapitalizmin kriz döneminin yarattığı dinamizmde bir yankı bulma potansiyeli taşımaktaydı. Sesimizi, sözümüzü ancak o ortamda duyurabileceğimiz ve o ortamın bulanıklığının bize birtakım yollar açabileceği, yani düzen açısından bakıldığında bulanıklık gibi görünen, istikrarsızlık izlenimi uyandıran ortamın aslında düşünce açısından verimli bir imkân olduğuna dair bir sezgiyi sanırım çoğumuz paylaşıyorduk. Henüz dergiyi çıkarırken bile, düzen kendini restore etme konusunda kendine yeni yollar bulur, kanallar açarken bizim de Defter'in dışında kendimize kanallar bulacağımız doğrultusunda bir sezgimiz vardı.

Ciddi bir teorik analize yaslanarak anlattınız.

Çok pozitivist aynı zamanda. Biz bütün bu eleştirel teori içinde pozitif olan üzerinde düşünmeyi de unuttuk. Tam klasik anlamda, yani eleştirel teori öncesi anlamında, bazı süreklilik ve düzenliliklerden bahsedip bunları elbette bir pusula, bir yol haritası olarak, bir kılavuz olarak düşünmek mümkün. Dün dersimi çalışır ken...

Bu söyleşi için mi?

Tabii. Eyvah, dedim kendi kendime, şimdi Hrant Dink ve faşizm üzerine mutlaka bir soru gelir bana. Türkiye'de faşizm tehlikesi niye yoktur, cevabını çalışmam lazım, dedim. Hadi, düşün bakalım...

Niye yoktur?

Önce Arjantin'i düşündüm. Arjantin'in gelişmişlik düzeyi, Türkiye'nin görece yoksulluğuna göre daha iyiydi; onu geç. Türkiye hiçbir zaman Almanya gibi he gemonik bir güç olamaz, dünya hegemonyasına oynayan Almanya'da Krupp'lar Hitler'e ve Nazi Partisi'ne neden tahammül ettiler? Gerçekçi iktidar hırslarıyla Amerika'ya kafa tutma arzularını yerine getirecek bir siyasal rejimi yerleştirme gerekliliğinden. Oysa Türkiye, bırakın böyle bir dünyasal ufku, bölgesel bir güç olarak da hegemonyayı düşünemez, öyleyse onu da geç. Ha, İtalya! Zaten ben öteden beri İtalya'nın Türkiye'yi anlamak bakımından iyi bir model olduğunu düşünmüşümdür. İtalyan faşizmi zamanındaki İtalyan kapitalizminin sınıfsal bileşimi ve gelişkinlik düzeyi Türkiye'dekine benziyor; hah, olursa İtalyan türü faşizme benzer bir durum bekleyebiliriz.

Kahverengi gömlekliler gibi beyaz bereliler?

Ha, İtalya'da 100 bin kişilik Hrant Dink cenazesi gibi bir gösteri oldu mu? O gösteri üzerine bir siyasal projenin inşa edilebilirliği anlamında söylemiyorum bunu, ancak bir şeyin göstergesi olduğu da kesindir.

Ama İtalyan Komünist Partisi de armut toplamıyordu, iyi mücadele verdi. Benzer eylemler oldu. Öyleyse İtalyan faşizmi gene beklenebilir. Dolayısıyla, teoriden bahsetmek anlamında elbette teoriye yer var. Küresel ısınmadan bahsederken de bir teorik analiz yapmıyor muyuz? Mutlaka yapıyoruz. Fakat, bizim evvel beri yüklediğimiz anlamıyla manevi, ulvi cevaplar kapsamında bir büyük teori yoktur, benim söylediğim, vurguladığım nokta bu. Dünya sistemi analizini Amerikalılar ve Pentagon bizden daha iyi kullanıyorlar büyük ihtimalle. Fakat bir yandan teorik düşünmenin abecesinin unutulduğu da gözden kaçırılmaz.

Abece bize bir kimlik...

...bahsetmiyor. Kimlik tanımı problemi o kadar yakıcı bir hal almış ki sol kadrolar arasında. Solcu olarak kendi geçmişleriyle tutarlı bir kimliği muhafaza etmeyi sürdürmek çok önemli sayılıyor.

Hangi anlamda kastediyorsunuz bunu?

Yenilgi döneminin solculuğu için.

Yaşlı kuşağın gölgesi çok koyu. Fakat onların yerini alacak bir dinamik ortaya çıksa ve yaşlıları da ikna etse, onlar da "kurtulduk" diye rahat nefes alacaklar gibi bir durum yok mu?

Oysa bu dinamik toplum içinde var. İnsanlar birçok konuda bir sürü çaba harcıyorlar. Biz belli bir şey görmek istemediğimiz için, ancak Hrant Dink'in cenazesi kadar gözümüze batırıldığında başka şeyleri görebiliyoruz. O cenazeyi kimse yapmadı. Oldu. Demek ki bir şekilde bir şeyler yapılıyor ve bazı kanallar işliyor.

Bir bakıma, kendimize bakamama arzusuyla mı maluluz?

Türk aydınının bu konuda oldukça önemli bir tarihsel zaafının bulunduğunu biliyoruz. İçinden çıktığı toplumu beğenmez. O yüzden hâlâ Türkiye'de ciddi bir Kurtuluş Savaşı romanı yoktur. Savaşın doğrudan kendisini anlatan bir Çanakkale romanı yoktur. Ampirik olanı görememe illeti bizde çok yaygındır. En iyi Kurtuluş Savaşı tasviri Halide Edip'indir, o da roman değildir.

Cephede bulunduğu için mi?

Hepsi bulundu cephede. Ahmet Haşim Çanakkale'de savaştı, Fatih Rıfki cephe de Halide Edip'in yanındaydı. Dolayısıyla, Halide Edip'in o tasvirdeki başarısı doğrudan kadın olmasıyla ilgilidir. Zihni kavramsal aygıt tarafından fazla işgal edilmediği, belli bir mesafeden bakabildiği için.

Bu Türk aydınının başka toplumlara kıyasla daha belirgin bir özelliği mi? Devamla, bu olgunun 1960'lı, 1970'li yıllarda çok şeyi hayal edip de, devrimin eşliğinde durduğumuzu düşünmekle bir ilgisi olabilir mi? Bu, o süreçteki fiili ve fiili olmayan kazanımları küçümsememizsonucunu doğurmuştur, diyebilir miyiz?

Sovyet deneyiminin bıraktığı ve bizim kendi siyasal tecrübemizle en fazla tekrarladığımız hatalardan birisi, devrimcilik ile reformizm arasındaki sert çatışmanın sol gelenek içinde fazlasıyla yer etmiş olmasıydı. Devrime değmeyen hiçbir şeyi görmemeye koşullanmış bir hayat sürmekle doğrudan bağlantısı var. Gündelik olanla iştiğal etmek-amiyane tabirle- "satanlar"a özgü sayıldı, onların bir kısmı da sattı zaten. Ulvi olanı yüceltenler de gündelik düzleme bakmadı.

Türkiye solunun kendini analizinde siyaset dışı kavramlara da bayağı bir ihtiyacımız olduğu çıkıyor bu söylediklerinizden.

Nasıl?

Bir siyasal kültürü ileri taşıyamamamın ötesinde, ufkumuzun çok da derin olmadığı, aklımızın çok da derine nüfuz etmediği, fiili siyasetin bizi de örttüğü, dolayısıyla eylemciliğin...

Bir adım daha ileri gidip, burada Kemalizmin başarısından bahsedebiliriz. Yukarıdan aşağıya devrim, yukarıdan aşağıya modernleşme şeklinde baktığımızda Kemalizm kadar başarılı bir modeli dünyada bulmak kolay değildir. Dolayısıyla hepimiz, bir şekilde iradi yolla toplumu dönüştürme tasarısının yapılabilir, gerçekleştirilebilir olduğuna dair bir zanla büyüdük. Eninde sonunda babalarımız, dedelerimiz bunu yapmış insanlardır. Bir imparatorluğun bağrından bir ulus-devlet çıkarmayı ve sabanlı köylüye traktör götürmeyi, onu modernleştirmeyi, köy enstitülerinde adam etmeyi başarmış insanlardır. Gördüğünün değil, idealinin temizliği bize Kemalizmden aktarılmış ve başarıyla sınanarak geçirilmiş bir olgudur.

Kemalizm bizi bırakmış değil, yani...

Çok dar bir kısmımız hariç, evet... Dev Genç'le sonuçlanan sol hareket "Yavru Vatan Bizimdir" diye başladı. 1960'ların başlarında, daha sonra sol kadroyu da besleyecek olan ilk gençlik hareketlerinin çıktığı yer Kıbrıs meselesidir. Kemalizm, terki çok kolay mümkün bir miras değil. Bunun bir sebebi, solcuların Kemalizmin başarısızlıklarını vurgulayıp durmalarıdır. Etrafımızda bu konuda en ciddi bir şekilde düşünmüş kişilerden Murat Belge bile, Kemalizmin başarısı üzerine fazla kalem oynatmamıştır.

Paralel ve manidar bir örnek verelim. Son yıllarda fazlasıyla yaygınlaşan internet yazışma grupları. Buralar da, en sol iddialı olanlarında bile, "ulusal" etiketi taşıyan her olguya yönelik sözler bir incinme yaratıyor. Son günlerin modası da, gençliğinde cilt cilt Marx, Engels, Lenin hatmetmiş olanların, gençlik forumlarını ve mitinglerin örgütleyenlerin, şimdi birbirlerine Can Dündar yazısı forward etmeleri...

...

Okuduklarımızı mı unuttuk? Birşey mi okumadık?

Bilemedim. Ertuğrul'a (Kürkçü) falan sormak lazım herhalde, "niye böyle oldu" daha çok onun üzerinde düşündüğü konular...

Aklımız neden bu kadar az ermeye başladı?

Söyleyebileceğim, Türk modernleşmesi çok başarılı. İhsan'ın (Bilgin) bir müddet önce bir yazısı yayınlanmıştı, "Bedelsiz Modernleşme" diye. Kemalizm, modernleşmeyi çok az bedel ödeyerek çok iyi başardı. Çok başarılı bir modernleşme projesinden geçti Türkiye. Çok da evrenselleştirerek söylemek istemiyorum bunu ama, can acısının düşünmeye iyi geldiği galiba doğru. Türkiye burjuvazisi pek can acıtmadan ülkeyi modernleştirdi ve bu ceberrut devlet dediğimiz şey kendisine karşı çıkanları - 1980'nin büyük tahribatına rağmen yeniden asimile etmek, onlara yeniden alan açmak konusunda da epey başarılı oldu. Koltuklarının altında Lenin ciltleriyle tartışanların önemli bir kısmı şu anda, dünyanın ikinci en hızlı büyüyen ülkesinin sayılı mevkilerindedir. Son beş yıl içinde gelirleri neredeyse ikiye katlandı. Yakınmayı fazlasıyla seven bir toplum olduğumuz için görmezlikten geliyoruz ama, göz kamaştırıcı bir iktisadi başarının ortasında yaşıyoruz. Ne zaman böyle laflar etsem, bana hemen bunun sabun köpüğü olduğu hatırlatılır. Fakat eminim otuz yıl sonra da aynı sabun köpüğünden söz edilecektir. Tabii ki hiçbir ekonomi bu hızla fazla gidemez, ama son dönemde inanılmaz bir hızla gittiği de yadsınamaz. Oyle ya da böyle, şu anda her şeye rağmen arızasız ilerleyen bir toplumsal hayat var.

Başa dönelim: Vicdan, ahlâk ve pratik sorunlara eğilme...

Şöyle de sorabiliriz, biraz terapilerde de önüme çıkan bir mesele: Niye yaratıcılık yok? Şikayet kastıyla kesinlikle söylemiyorum bunu. Resme, müziğe, hatta edebiyata baktığınızda ortaya çok matah, çok verimli bir tablo çıkmıyor. Sinemada belki yeni yeni çıkmaya başladı. Hayatın içinden çıkıp hayata geri iade edilen bir döngü. Temsiliyet ilişkisini dışlayan bir döngü. Yaratıcılık yok derken negatif bir vurgu yapmadığımı söylememin sebebi de bu. "Üzerine" kurmak, 'üzerine' düşünmekten ziyade hayat "içinde" kalmak. Türkiye Cumhuriyeti'ni aşip çok gerilere, belki Bizans'a dek uzatılabilecek bir eğilim bu: Ne var ki bu coğrafyada hayatla temsiliyet ilişkisi kurmaktansa, hep yol bulmak, gününü kurtarmak, süslemeciliğe yönelmek, kendi evini iyi kurmak (Türkiye'deki gecekondu mucizesini düşünün, sonuç olarak başka bir yerde benzerine rastlanmayan bir gecekonduumuz var bizim; hiçbir zaman varoş olmayan -varoş terimini kullanıyoruz ama, hiçbir zaman "teneke mahallelerimiz" olmadı bizim-, hep teknolojiyi içeren, hatta yer yer son teknoloji kullanan bir gecekonduculuğumuz var bizim)... Neye işaret ediyor bu: Eldeki araçları hayat "üzerine" bir söz söylemekten, hayat içinde kendine bir yer açmaya hasretmek... İster köylü kurnazlığı, isterse küçük üretici becerikliliği deyin buna, neye yaslanacağımızın cevabını işte bu olgulardaki pozitif içerikte aramaya çalışıyorum. Bu ülkede iyimser olmanın, iyi gelecek ufkunun araçları nelerdir?

Siyasal bakımdan?

Cüretkâr konuşursam, ben siyasal düzlemde de minimalizmi öneriyorum. Yalnız estetik düzeyde değil. O bakımdan Umberto Eco'ya hiç benzemiyor, mesela. Latife Tekin'in kitabını okuyorum şimdi. Müthiş bir iddia var; yani, bin yıllık kadın bilgeliğini temsil etme iddiasıyla çıkıyor yola, ki ben bu kitabından çok ümitliydim. Orhan Pamuk'un yazdıklarında önemli olan kısım galiba burası. İddialı olmaya çalıştığı, tezli gibi görünen romanı Yeni Hayat'ta belki de bu yüzden tutturamadı. Edebiyatta adını anmak istediğim bir isme dikkat çekeyim yine de: Sezgin Kaymaz.

Benim Adım Kırmızı'da tez de iddia da var gibi.

Onu okumadım henüz. Fakat başka alanlardaki durum da farklı değil. Bu aralar müzik çalışıyorum, mesela. Türkiye'de rock adına yapılan her şey çok sığ. Bunun tek istisnası Sezen Aksu gibi görünüyor; hem popüler hem sığ değil. Gene de bu alandan, bir süs olarak kullanılmayan yerlilikten bir şey çıkabileceğini tahmin ediyorum, en azından dinlemek daha önemli. Ben zaten her alanda "dinleme"nin çok önemli olduğuna inanıyorum ve bunu epeyce uzun bir süreden beri savunuyorum. Öncülüğün tam tersine, ayağımıza dolanan öncülük alışkanlıkları yerine, tevazu üzerinden gitmenin önemine dikkat çekmek istiyorum.

Pamuk'un bir şeyi iyi yaptığı belli, fakat onun Nobel'i almasına karşı tepkiler...

Orhan Pamuk'un Nobel almasından sonraki ilk tepkiler beni de çok ürküttü. Neye uğradığımı şaşırđım. İlk havayı yansıtan, "özür dilesin, Nobel'i geri versin" gibi sözleri söyleyenler imza sahibi, hadi o sıfatı kullanayım, en şirret köşe yazarlarıydı. Ortamın yumuşamaya başlaması adını pek bilmediğimiz yazarlarla, kadın yazarlar, magazin yazarları, bir şekilde seçkin olmayan gazetecilerle oldu. Patolojinin kaynağına bakarsak, bir şekilde toplum mühendisliğine soyunan kesimler sanırım Orhan Pamuk'un gücünü de abarttılar, ona fazla, muhtemelen Pamuk'un dahi kendisinde olduğunu hiç düşünmediği ölçüde bir güç vehmettiler. Dolayısıyla, emin değilim ama, bu seçkinlerin daha altına indiğimizde bir ölçüde kaybolan, yumuşayan bir tepki bu. Yine emin olmadan söyleyeyim, bu tür tepkilere karşı karnı tok bir orta sınıf olduğundan söz edebiliriz belki. Fakat daha aşağıda yer yer faşizan tepkilere dönüştüğünü görmemezlik de edemeyiz. Toparlarsam, ben yine de Pamuk'un okurları arasında, onun yazdıklarını bu gürültü patırtıdan uzak bir ruh haliyle okumaya eğilimli bir kitle olduğu kanısındayım.

Peki, yazılı bildiri hazırlayıp bunu kamuoyuna sunan yazar-şair etiketli isimler?

Az önce Türk modernleşmesinin başarısından söz ettim, şimdi de başarısızlığından söz edeyim. Hayat karşısında, bir tarafla dine karşı çıkmış, total bir ideoloji olma iddiasıyla yola koyulan bir ideolojidir Kemalizm, neresinden bakarsanız bakın. Bunun yanında, bir koca kuşağı hayat karşısında bu denli biçare bırakmıştır. Belki de başka alanlardaki başarısı, bu alanlara başarısızlık olarak yansımakta. Ne demek istediğimi şöyle...

...bir ulus yaratmış, ama adam yaratamamış...

Çok güzel söylediniz. Dokunaklı bir örnek vereyim. Şimdi, bizim annelerimiz babalarımız ölüyorlar. Tam ölme yaşındalar, bir kısmı öldü. İçlerinde çok geniş bir kesimi bazı soruları altmışlı yaşların dan sonra ilk defa sormaya başlıyorlar: ölüm, hayat, yaşlılık... Şöyle ki, bir gençliğin ve erken yetişkinliğin kurucu iradesi olmak, insanlık sanki onunla sınırlıymış gibi düşünmek ve davranmak. Çocukluk, yaşlılık üzerine düşünmeden, zihnen öyle bir resim çizmeden sürdürülen bir hayat, ve ölümün eşğine gelince birden çaresiz kalıvermek. Gençliğinde, orta yaşlılığında dine yakın olanlarla alay edenler şimdi birden reiki üstadı oluverdiler... Bunun kaynağı belli: gençlik nobranlığı dışında bir varoluş tarzı bilmemek.

12 Eylül romanının pek yazılamamış olmasının, solun inandırıcılığını kaybetmesiyle bir ilgisi olabilir mi?

Özellikle romandan bahsediyorsak, romanın esaslı olması için bir kere hayat tasavvuru olması gerekir. 12 Eylül deneyimi üzerine bir hayat tasavvuru inşa edilebilir mi? İşte, Werther'in acıları üzerine, terk edilmiş aşğın ıstırapları üzerine sadece bir roman yazılabiliyor. Ondan sonraki benzeri temalı her roman ilkinin tekrarıdır. Bu doğrultuda, muhtemelen 12 Eylül deneyimi fazla travmatik olduğu için ondan bir yaşantı romanı çıkartılamadı. 12 Mart o kadar travmatik değildi, önünde ve sonrasında devam edegiden bir hayat vardı. 12 Eylül, hakikat bu deneyimin içinde saklıdır, o deneyimin dışında bir hakikat yoktur, noktasını dayatmış olabilir.

12 Mart'ta eli kalem tutan koca koca insanlar bu alana girdi, Fıruzan gibi, Sevgi Soysal gibi zaten edebiyatçı olanlar bu alanda kalem oynattılar.

1980'e gelindiğinde Sol meşruiyetini kaybetmişti, bu noktayı atlamamak gerekir. 1977 1 Mayıs'ından sonra bu süreç çok hızlı bir ilerleme kaydetti. Toplum nezdinde Sol bir imkân olmaktan çoktan çıkmıştı, külliyen. Egemenler adına çok iyi planlanmış çok iyi bir tezgâh olan 1 Mayıs katliamının tarihsel önemi, Sol'un en güçlü olduğu zamanda en iyi kadrolarını koruyamadığını gösterir. Belki de solcuysan, edebiyatçı olmayı çok da istemiyor olman gerekir. Maksadın -en azından kâğıt üzerinde- rejim değiştirmekse, dünya düzenini değiştirmekse, o zaman bu düzen altında yaşayan insanların dertleri seni nüanslarına kadar ilgilendirmiyor olabilir. Eninde sonunda, senin okurun kim, hakkında yazdığın insan kim?

Babadan oğula komünizan geleneğin taşınması gibi, si yasal kültür aktarımı konusunda ne söylemek istersiniz? Yoksa aktarılamaz birşey midir?

Bunun bir genel sebebi var. En başta konuştuğumuz üzere, toplumsal değişimin hızı arttıkça herhangi bir deneyimin aktarılabilirliği de büyük oranda düşüyor, daha doğrusu, yeni kuşağın içinde bulunduğu ve yaşadığı koşulların ana parametreleri, kullandığı dil, davranış kalıpları o kadar büyük açılarla değişmiş oluyor ki zaten aktaracağın kültür, vs. her ne ise o yeni dünyada hiçbir nesnel karşılık bulamaz hale geliyor. İkincisi, solculuğun devrim cilikle özdeşleştirilmesi de benzer bir süreçle hayatın başka yönlerine kör kalınması sonucunu doğuruyor ve o zaman da aktarılabilecek bir şey olmuyor elimizde. Öte yandan, bazı yönlerimizin kurumsallaşmasından, asimile edilmesinden de fazla korkmamak gerekiyor. Bir yere kadar, kapitalizmi insanileştirmek mümkündür. On dokuzuncu yüzyılın en büyük işçi mücadelelerinden biri, sekiz saatlik iş günüdür. Sekiz saatlik iş gününün olduğu bir kapitalizmin, olmadığı bir kapitalizmden daha kötü olduğu söylenebilir mi? Hardt ve Negri'nin İmparatorluk'ta işaret ettikleri imkânlar doğrultusunda, sistemin bizzat tayin etmemiş tesadüfi buluşma imkânları ve bu zeminlerin birer eylemlilik için sıçrama tahtası olarak kullanma potansiyeli de artıyor.

MESELE KİTAP DERGİSİ, SAYI: 3, MART 2007
OSMAN AKINHAY, BEKİR TARIK